

УДК 811.161

**Семантико-когнітивний аналіз
префіксального способу словотворення
перської військової термінології**

Акульшина Н.Т.

Національна академія Служби безпеки України, м. Київ, Україна

*Стаття присвячена аналізу префіксального способу словотворення у перській
військовій термінології з семантико-когнітивної точки зору.*

Ключові слова: *процес словотворення, перська військова термінологія, афікс,
префікс, семантико-когнітивний.*

Бурхливий розвиток сучасної науки надає сучасному термінознавству невичерпні можливості для перегляду деяких усталених теорій та підходів спрямованих на вивчення терміносистем та дає змогу розглядати процеси термінотворення, категоризації та концептуалізації різних фрагментів наукової картини світу певного етносу крізь призму новітніх досягнень лінгвістики.

Семантико-когнітивний підхід, що відкриває нову перспективу дослідження співвідношення мовних одиниць та відповідності концептуальних рівнів, є каталізатором процесу вивчення особливостей формування значень термінів, оскільки дозволяє виявити когнітивні передумови семантичного поєднання (у даному випадку префіксів) та основотворчих елементів терміну в процесі їх взаємодії. Вивчення когнітивних механізмів, за допомогою яких відбувається відповідна взаємодія, дозволяє також виявити особливості формування значень термінів з префіксальним способом словотвору в динамічному аспекті, тобто безпосередньо у військовому дискурсі.

Новітні підходи сучасного мовознавства до вивчення особливостей формування термінології, зокрема, семантико-когнітивних аспектів способів словотворення перської військової термінології, відкривають доступ до нових потужних дослідницьких засобів, які вкрай потребують наукового обґрунтування, що й зумовлює *актуальність* цієї статті.

Метою цього дослідження є аналіз способів словотворення перської військової термінології (далі – ПВТ), а саме префіксального способу, з семантико-когнітивної точки зору.

Об'єктом цього дослідження є ПВТ.

Предметом цієї статті є семантико-когнітивний аналіз префіксів, які використовуються в процесі словотворення ПВТ.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що воно є однією з перших спроб дослідити особливості способів словотворення ПВТ з семантико-когнітивної точки

зору. Під час дослідження використовувалися сучасні джерела поповнення ПВТ, а також розглядалася новітня перська військова термінологія, яку було створено та впроваджено Академією перської мови та літератури.

Семантико-когнітивний підхід до дослідження мови полягає у вивченні співвідношення семантики мови з концептосферою народу, у співвідношенні семантичних процесів з когнітивними [1, с. 18]. Семантико-когнітивним дослідженням як засобом доступу до змісту концептів, як засобом їх моделювання від семантики мови до концептосфери займалися такі вчені, як Вендіна Т.І., Кубрякова О.С., Бабушкін А.П., Попова З.Д., Стернін Й.А. тощо.

Відомо, що у семантичній структурі слова існує значна інформація про систему цінностей певного народу, вона розкриває особливості бачення та сприйняття світу певним народом та є своєрідним орієнтиром до його розуміння [2, с. 6]. Словотвір завдяки ономаціологічним категоріям своєрідно впорядковує й організовує дійсність, створює відомі стереотипи для найменування реалій, які підведені під відповідні рубрики семантичних класифікацій, пов'язує новий досвід зі старим, адже словотворчі акти ґрунтуються на вираженні певного типу відношень між величинами, покладеними в основу найменування, і через виражений феномен вмотивованості деривата фіксує, зберігає й передає від покоління до покоління досвід людини, засвідчений внутрішньою формою слова [3].

Як зазначає Вендіна Т.І., в словотворчому акті (та в процесі номінації), так само як і в будь-якій дії, що несе характер оцінного судження, здійснюється процес певної операції мислення та встановлюються причинно-наслідкові зв'язки між явищами дійсності, як і будь-якому оцінному судженні [2, с. 8]. Вірним, на нашу думку, є зауваження Маркелової Т.В. про те, що «структура похідного слова подібна до структури оцінного висловлювання, у якому той чи інший афікс виконує функцію оцінного предиката» [4, с. 204].

Саме завдяки властивостям похідного слова бути моделлю репрезентації знань про навколишній світ у процесі його чуттєво-мисленнєвого освоєння, можна з'ясувати закономірності й особливості формування картини світу певного народу. Ось чому семантико-когнітивний підхід до вивчення дериватів є важливим. Субстратний підхід до вивчення похідного слова передбачає, з одного боку, виявлення його внутрішньої форми, а з іншого – з'ясування того духовного начала, тих етнокультурних імперативів, які призвели до актуалізації цієї форми, тобто в кінцевому підсумку – пізнання «підсвідомої» духовності певного народу, системи цінностей його культури, бо зв'язок мови, а точніше залежність від свідомості й культури створює той культурний субстрат, у якому вона живе і розвивається [3].

На сьогоднішньому етапі розвитку мовознавства, у зв'язку з розвитком лінгвістичної когнітології, особливо актуальним є дослідження словотвору, спрямоване на те, щоб з'ясувати функції словотвору у когнітивних процесах, у тісних зв'язках із процесами перероблення й зберігання знань, із самою організацією знань у свідомості представників певного народу, з добуванням знань під час мовлення та їхньою об'єктивацією в мовних формах, а отже, з процесами категоризації досвіду людини.

Префіксальний спосіб є різновидом афіксального способу словотворення. За допомогою цього способу утворюються терміни-похідні слова. Вони складаються з *основи* + *префікс*. Афікси (префікси) різні за характером значень, що ними виражаються, а утворені за допомогою афіксів (префіксів) нові терміни отримують нову сферу функціонування та іншу семантику. Афікси (префікси) приєднуються до основ іменників та дієслів.

Взаємодія префікса та основної словотворчої частини терміна забезпечується наявністю в них концептуальних структур та погоджуючих елементів, що зумовлюють їх взаємовплив один на одного. З одного боку, наявність певних елементів в концептуальній структурі, які є репрезентованими основною словотворчою частиною терміну, визначає можливість поєднання з ними певних елементів концептуальної структури, що стоїть за тим чи іншим префіксом. З іншого боку, напрям, в якому відбувається зміна вихідної концептуальної структури, задається певним набором погоджувальних з нею елементів концептуальної структури, які репрезентують той чи інший префікс. Концептуальні структури, що передаються термінами з префіксами, створюються в процесі деривації, під якою розуміємо когнітивний процес творення нової структури знання в концептуальній військовій системі перської мови на основі вже створених концептів та концептуальних структур. Розглянемо терміни, поняття та термінологічні сполучення, що утворені за допомогою префіксів, та охарактеризуємо ці префікси та те значення, що вони приховують.

У словотворчому процесі перської військової термінології можна виділити наступні продуктивні префікси з різним семантико-когнітивним значенням, досліджуючи яке, з'ясується, який смисл, з точки зору носія перської мови, «заслугує» економного вираження, що вміщується у словотворчому елементі певного терміна чи поняття, та «який квант інформації виділений тілом знаку із загального потоку відомостей про світ» [5, с. 23]:

- префікс *bā-* دنوشیپ اب- *ab-* походить від середньоперського прикметника *abāg-apāk* (з, разом). Використовується, головним чином, для утворення якісних прикметників з семантичним значенням «той, що має щось» чи «той, кому належить щось». Префікс *ab* приєднується до абстрактного іменника, як правило, арабського чи перського походження [6, с. 231]: *відданий (той, що має відданість чомусь), наприклад, цінностям ісламської революції, яка є умовою до набору на військову службу до лав ЗС ІРІ* - اب (ایم‌الس‌ب‌الق‌نا‌ب - *ab*); *вольовий* - ه‌دارا اب- *ab-*; *дисциплінований* - طب‌اض‌نا اب- *ab-*; *досвідчений (буваллий)* - ه‌برجت اب- *ab-*.

Ці прикметники можуть утворювати складені термінологічні словосполучення-поняття, що використовуються у військовому дискурсі для пояснення або характеристики. Наприклад: *дисциплінований солдат* - طب‌اض‌نا اب زابرس- *ab-*; *досвідчений офіцер* - ه‌برجت اب رس‌فا- *ab-*. За допомогою цього префікса у свідомості носіїв мови маркується наявність чогось.

В деяких випадках, терміни з префіксом *ab* можуть також використовуватися як прикметники та прислівники: *Обережно!* - ط‌ای‌ت‌ح‌ا اب- *ab-*!

- префікс *bi* دنوشیپ ی‌ب- *ib-* походить від середньоперського префікса *abē-arē*. Несе в собі концептуальний зміст (далі – КЗ) «відсутності якоїсь якості», характеристики чи заперечення чогось [6, с. 233]: *безпілотний (літак) (КЗ – відсутність пілота)* - ن‌اب‌ل‌خ‌ی‌ب- *ib-*; *бездротовий (рація) (КЗ – відсутність дроту)* - م‌ی‌س‌ی‌ب- *ib-*; *нестійкий (КЗ – відсутність стабільності)* - ت‌اب‌ث‌ی‌ب- *ib-*; *бездимовий – (КЗ – відсутність диму)* - د‌ود‌ی‌ب- *ib-*; *недисциплінований (КЗ – відсутність порядку)* - م‌ظ‌ن‌ی‌ب- *ib-*; *безвольний (КЗ – відсутність волі)* - ه‌دارا ی‌ب- *ib-*; *нерухома (КЗ – відсутність руху)* - ت‌ک‌ر‌ح‌ ی‌ب- *ib-*.

- префікс *nā* دنوشیپ ان- *an-* приєднується до іменника та несе значення «відсутності чогось» [6, с. 233]: *турбулентний (КЗ – відсутність спокою)* - م‌آ‌ان- *an-*; *турбулентність (КЗ – відсутність спокою)* - او‌ه‌ م‌آ‌ان- *an-*; *ненадійний, небезпечний (КЗ – відсутність безпеки, надійності)* - ن‌م‌ان- *an-*; *знищувати (КЗ – робити відсутнім)* - ن‌د‌رک‌ دو‌بان- *an-*; *перехідний, тимчасовий (КЗ – відсутність стабільності)* - ر‌ادی‌اپ‌ ان- *an-*; *невдача, провал (КЗ – відсутність потужності)* - ین‌اوت‌ ان- *an-*; *непридатний для служби (КЗ – відсутність відповідності)* - ر‌اک‌ ی‌ارب‌ بس‌ان‌م‌ ان- *an-*; *пересічна, наприклад місцевість (КЗ – відсутність супутника, підтримки)* - ه‌ار‌م‌ه‌ ان- *an-*; *невизначений (КЗ – відсутність*

меже) - دودحم ان [7, с. 893]. За допомогою цих префіксів, у свідомості носіїв мови, створюється маркер відсутності якоїсь якості чи предмету.

- префікс *bāz-* دنوشیپ زاب має семантичне значення «повторного, ретельного виконання чогось»: *слідчий* - وچزاب سرپزاب; *інспектор* - سرزاب; *ревізія, інспектування, обшук* - سرزاب [8, с. 534]; *відставка* - یگتسشنزاب; *розслідувальний* - ینیبزاب; *індректс* - یسزاب; *відблиск* - شباتزاب; *допитувати* - ینдрек یोजزاب; *керувати* - ینдректс; *інтернування* - تشاذزاب [7, с. 192]; *інтернувати* - ینдрекتشاذزاب; *засоби стримування* - ینдрекتشاذزاب; *топографічна зйомка* - ینдрекتشاذزاب; *вибіркова перевірка* - ینдрекتشاذزاب; *обшукати* - ینдрекتشاذزاب [7, с. 475]; *повернення* - تشاذزاب; *підсилювач* - ینдрекتشاذزاب; *розчистка дороги* - ینдрекتشاذزاب; *отримання даних* - تشاذزاب [9, с. 168].

- префікс *ham-* دنوشیپ *ham-* походить від давньоперського *hama*. Зафіксовано, наприклад, у слові *hamariyag* - «від того ж самого батька» (про брата) в Бехистунському надписі царя Дарія I, приєднується до іменника та утворює іменники та прикметники із значенням *спільна приналежність* [6, с. 234]: *координація вогню* - (від *тон* - گنها); *однополчанин* - (від *тмдх* - خدمت); *супроводження* - (від *дар* - дорога); *спутник* - (від *дар* - дорога); *співробітництво стратегічне* - (від *рака* - робота); *той, що межує* - (від *рум* - یشیدن); *співучасть* - (від *тсд* - تسد); *кордон* - (від *кордон* - یشیدن); *одночасність дій* - (від *час* - یشیدن); *суперник* - (від *ОМЧ* - یشیدن); *погоджувальні дії* - (від *тон* - گنها). Цей префікс є засобом формування у свідомості носіїв мови маркеру певного скоординованого явища.

- префікси *qeyr-* ری دنوشیپ *ma zed-* دض دنوشیپ у свідомості іранців мають значення «відсутності» та «проти-, анти»:

а. префікс *qeyr-* ری دنوشіп: *нетабельний, нештатний* - یشیدن; *танконедоступний* - یشیدن; *непробивний* - یشیدن; *несекретний* - یشیدن; *неозброєний* - یشیدن; *цивільний (невійськовий у значенні нерегулярний)* - یشیدن; *небезпечний* - یشیدن; *неофіційний* - یشیدن; *неофіційний* - یشیدن; *неброньований* - یشیدن; *непрохідний* - یشیدن; *демлітаризовувати* - یشیدن; *роззброювати* - یشیدن; *неатакуючий* - یشیدن.

б. префікс *zed-* دض دنوشіп: *протиліхотний* - یشیدن; *контрпідготовка* - یشیدن; *контррозвідка* - یشیدن; *контррозвідка* - یشیدن; *контррозвідка* - یشیدن; *ударостійкий* - یشیدن; *контрмінометний* - یشیدن; *протишовновий* - یشیدن; *ауеюорін* - یشیدن; *протиракетний* - یشیدن; *контрміна* - یشیدن; *проти десантний* - یشیدن; *зенітний* - یشیدن; *водонепроникний* - یشیدن; *броньований* - یشیدن; *вибухобезпечний* - یشیدن; *дезінфікуючий засіб* - یشیدن; *контратака* - یشیدن. Ці префікси є призмою конституювання у свідомості носіїв мови певного оцінного ставлення до певного явища чи якості з точки зору його відсутності чи негативного забарвлення.

Висновки. Отже, словотвір відіграє важливу роль у номінативному процесі термінології, яка на мікрорівнях фіксує особливості людського світосприйняття, специфіку культурно-історичного досвіду певного етносу. Різноманітні афікси, способи їх походження та організації є необхідним матеріалом та предметом дослідження концептології. Вивчення семантико-когнітивного значення дериваційних елементів відкриває можливості для концептуальної інтерпретації дійсності, наприклад, трансакція знань крізь призму професійної (військової) концептосфери певного етносу, зокрема представників Ісламської Республіки Іран.

Саме словотворення дозволяє з'ясувати способи оцінки позамовної дійсності, зрозуміти, які елементи позамовної дійсності та як словотворчо маркуються, а також чому вони укорінюються у свідомості, адже сам вибір того чи іншого елементу словотворення свідчить про його значущість для носіїв тієї чи іншої мови [2, с. 9].

Результати дослідження доводять, що вивчення семантико-когнітивних особливостей термінології як елементу термінознавчих досліджень є ефективним та потужним лінгвістичним засобом поглиблення знань про відповідні етноси, а також каталізатором розширення теоретичної бази термінознавства та ґрунтовного доопрацювання прикладних аспектів. Дослідження семантико-когнітивного аспекту дозволяє проникнути у певну концептосферу індивідів, а також з'ясувати, що було важливо для певного етносу в різні періоди його історії, а що залишилося поза його увагою, одночасно залишаючись суттєвим для іншого народу. Подібні дослідження дозволяють з'ясувати особливості не тільки національного, але й групового (професійного) мислення.

Список літератури

1. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / Попова З.Д., Стернин И.А. – М.: АСТ, Восток-Запад, 2007. – 315 с.
2. Вендина Т.И. Русская языковая картина мира сквозь призму словообразования (макрокосм) / Вендина Т.И. – М.: Индрик, 1998. – 240 с.
3. Сучасна дериватологія: деякі підсумки та перспективи [Електронний ресурс] / Грещук В. – Черкаси: Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2009. – № 8. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mv/2009_8/14.pdf
4. Маркелова Т.В. Семантика оценки и средства ее выражения в русском языке / Маркелова Т.В. – М., 1996. – 550 с.
5. Кубрякова Е.С. Возвращаясь к определению знака / Кубрякова Е.С. // Вопросы языкознания. – М., 1993. – С. 18-28.
6. Иванов В.Б. Учебник персидского языка. Часть II / Иванов В.Б., Гладкова Е.Л. – М.: Филоматис, 2004. – 320 с.
7. Brassey's Multilingual Military Dictionary. – Tehran: Imam Hossein University, 1986. – 1047 с.
8. Акульшина Н.Т. Основы військового перекладу (перська мова) / Акульшина Н.Т.; [підручник, за заг. ред. Балабіна В.В.]. – К.: Логос, 2011. – 595 с.
9. Рубинчик Ю.А. Персидско-русский словарь: В 2-х тт. Свыше 60 000 слов / Рубинчик Ю.А. – М.: Русский язык, 1985. – Т. I. – 800 с.

*Акульшина Н.Т. Семантико-когнітивний аналіз префіксального способу словооб-
разования персидской военной терминологии // Ученые записки Таврического национального
университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012.
– Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С. 33-37.*

*Статья посвящается анализу префиксального способа словообразования в персидской
военной терминологии с семантико-когнитивной точки зрения.*

Ключевые слова: процесс словообразования, персидская военная терминология, аффикс,
префикс, семантико-когнитивный.

*Akulshyna N.T. Semantic-cognitive analysis of Persian military terminology word building
process by means of prefix // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I.
Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.33-37.*

*The article observes the analysis of the word building of Persian military terminology by means
of prefix from semantic-cognitive point of view.*

Key words: word building, Persian military terminology, affix, prefix, semantic-cognitive.

Поступила до редакції 22.03.2012 р.